

Ivan Bošković

IDEOLOGIJA I AUTOBIOGRAFIJA U ROMANIMA NIKE BARTULOVIĆA¹

dr. sc. Ivan BOŠKOVIĆ, Filozofski fakultet, Split, prethodno priopćenje

UDK 821.163.4.09 Bartulović, I.

Niko Bartulović posve je zaboravljeno književno ime; iako autor dvaju romana, dviju drama te nekoliko knjiga novela i pripovijedaka, danas je tek usputna činjenica u historiografskim pregledima; književne povijesti i priručnici uglavnom ga ne spominju, a kada ga i spominju, najčešće je to bez znatnijih kulturoloških i književnih pretenzija. Rijetke su studije, portreti, komentari i kritičke ocjene njegova djela, svojevremeno u samom žarištu interesa, danas prekrivena prašinom povijesnog zaborava, neistražena i nedovoljno vrednovana. Razlozi tomu nisu jednoznačni; uz one koji se odnose na skromnu vrijednost književnih stranica, dio ih treba potražiti u Bartulovićevu političkom djelovanju – radikalno-integralističkoj ideologiji monarhističkog jugoslavenstva te kasnijem apologetstvu četništva, a dio ih leži i u činjenici da je veći dio svoje (ne samo književne) djelatnosti Bartulović vezao uz beogradsku sredinu i postao “isključivo srpskim piscem”.

Ključne riječi: *ideologija, jugoslavenstvo, četništvo, autobiografski romani, narativna perspektiva*

Niko Bartulović svakako je jedna od kontradiktornih osobnosti hrvatske književnosti i političke povijesti dvadesetoga stoljeća. Autor dvaju romana, dviju drama te nekoliko knjiga novela i pripovijedaka, danas je tek usputna činjenica u historiografskim pregledima; književne povijesti i priručnici uglavnom ga ne spominju, a kada ga i spominju, najčešće je to bez znatnijih književnih pretenzija. Stoga ne iznenađuje da su rijetke studije, portreti, komentari i kritičke ocjene njegova djela, svojevremeno u samom žarištu interesa, kasnije, a napose danas, prekrivena prašinom povijesnog zaborava, neistražena i nedovoljno vrednovana.

¹ Prilog je sažetak uvodnog dijela opširnijeg članka o Niki Bartuloviću izlaganog na *Riječkim filološkim danima* od 16. do 18. studenoga 2006. godine.

Koji su razlozi posvemašnjeg zaborava i šutnje o Niki Bartuloviću? Odgovor nije jednoznačan ni jednostavan; uz onaj koji se odnosi na skromnu vrijednost književnih stranica², dio ih svakako treba potražiti u Bartulovićevu političkom djelovanju – radikalno-integralističkoj ideologiji monarhističkog jugoslavenstva te kasnijem apologetstvu četništva. Pri tome se ne smije izgubiti iz vida ni činjenica da je veći dio svoje (ne samo književne) djelatnosti Bartulović vezao uz beogradsku sredinu i postao “isključivo srpskim piscem”.³ Njegovu sudbinu – izraslu na protuhrvatskoj ideologiji hegemonističkog velikosrpstva – potvrđenu i sudjelovanjem na četničkom kongresu u selu Ba, to je učinilo posve nezanimljivom hrvatskoj književnosti i njezinoj historiografiji.

1.) Kao ideolog i kao književnik, jedan od istaknutijih i eksponiranijih predratnih (jugo)nacionalističkih omladinaca, kasnije ideolog Orjune i neprikriveni apologet četništva, Bartulović je ostavio zamjetan trag u sredinama u kojima je djelovao. Svojim člancima – uglavnom ideološko-političkoga i kulturološkog tona i motivacije – često je ispunjavao stranice “svojih”, ali i drugih tadašnjih listova i glasila. Ne manje je zanimljivo i njegov književno djelo - *Kuga* (drama), Zagreb, 1919.; *Ivanjski krijesovi* (pripovijetke), Zagreb, 1920.; *Bijedna Mara* (drama), Split, 1922.; *Orjuna, nje cilji in metode* (brošura), Ljubljana, 1924.; *Od revolucionarne omladine do Orjune*, Split, 1925.; *More u našoj književnosti*, Split, 1927.; *Na prelomu* (roman), Beograd, 1929.; *Ljudi na ostrvu* (pripovijetke), Beograd, 1931.; *Sabrana dela I-II*, Beograd, 1932.; *Sedam pripovedaka*, Beograd, 1932.; *Izabrane pripovetke*, Beograd, 1938.; *T. G. Masarik*, Beograd, 1938.; *Moj prijatelj Tonislav Malvasija* (pripovijetka/ roman), Beograd, 1940. - koje, bez obzira na ideološke prijepore – nije moguće svesti na jednoznačan ideološki nazivnik. Štoviše, postrance ideoloških prijepora i kontroverzija koje su se kao sjena nadvile i nad njegovu književnost, ideologija – značajna, često i dominantna sastavnica njegove literarnosti – ne može dokraja objasniti niti iscrpiti sve elemente Bartulovićeve književne sudbine. Ako u njoj i nije stranica i “krupnih” razloga za posmrtnu rehabilitaciju, za ponovnu književno-kritičku provjeru svakako jest⁴, posebno u ozračju postmoderničke paradigme, kada se potraga za nacionalnim identitetom uspostavlja kroz stalnu provjeru svih njegovih sastavnica.

2.) Bartulović je objavio dva romana: prvi, *Na prelomu*, napisan je u Splitu tijekom 1927. i 1928. godine, a tiskan 1929. Skriveno u semantici naslova, bilo je to vrijeme kada su se na društvenoj i političkoj pozornici odvijali burni i *prijelomni* događaji. Nakon ubojstva Radića u Skupštini, političkih sukoba, kriza i lomova dolazi

² Branimir Donat, *Niko Bartulović hrvatski pisac – apologet Orjune i četničke ideologije*. U knjizi: *Politika hrvatske književnosti, književnost hrvatske politike*. MH, Zagreb, 1998., str. 107 i dalje.

³ Miroslav Vaupotić, *Časopisi 1914-1963*. U zborniku: *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*. Stvarnost, Zagreb, 1964., str. 799.

⁴ Tonko Maroević, npr., navodi da mu zbirka *Ljudi na ostrvu* ima šanse za “eventualnu antologizaciju i posmrtnu rehabilitaciju”. Vidi: *Književnost otoka Hvara. Otok Hvar*. Monografija, MH, Zagreb, 1995., str. 416.

do ukidanja vidovdanskog ustava i uvođenja diktature kralja Aleksandra. Zabranjuje se rad političkih stranaka i prestaje ionako oskudni parlamentarni život. Nametnuto odozgo, diktaturom dvora i njegovih poslušnika, "mladošću osveženo jugoslovenstvo" samo je naizgled predstavljalo pobjedu Bartulovićeve (orjunaške) ideje. No, kada se zabrana djelovanja prenijela i na Orjuna, miljenicu dvora i njegov borbeni odred, *jugoslovenstvo* je postalo formula za nametanje prisile svim narodima tadašnje zajednice. Dignuto na razinu dogme, u koju se nije smjelo sumnjati a kamoli dirati, otkrilo je svu laž (falsifikat) društvenog života; (kralj) – "svijetli vitez na bijelom konju" – metonimija Bartulovićeve i generacijskih ideologema – prometnuo se u karikaturu parlamentarizma, baš kao i "potpuno jednako jedinstvo" nad kojim su se brojni omladinci i kasniji *orjunaši* zaklinjali.

3.) Roman *Na prelomu* pojavio se u izdanju Srpske književne zadruge kao 214. knjiga u 32. kolu, s predgovorom Vladimira Ćorovića, Bartulovićeve ideološkog istomišljenika. Kompozicijski je sastavljen od tri dijela: I. *Povratak*; II. *Jutarnje ljubavi*; III. *Polomljena koplja*. Bez dubljeg i ne uvijek dokraja zrelo motiviranoga unutarnjeg rasporeda, *Povratak* je sastavljen od dva poglavlja; *Jutarnje ljubavi* od 19 (nejednakih, opsegom i literarnom vrijednošću), a treći dio, *Polomljena koplja* (kako je roman trebao i nositi naslov) od 26 poglavlja.

Prvi nas dio uvodi u kasniju *krležijansku/novakovsku temu*, a odnosi se na povratak glavnog junaka Ive Tadića na otok poslije 12 godina izbjivanja. Drugi dio, ostvaren raznovrsnim narativnim tehnikama (pripovijedanje, deskripcije, komentari, introspekcije...), opredmećuje ključne postaje života glavnog lika: starigradsko djetinjstvo, odlazak na školovanje u Split, skidanje svećeničke odore, upoznavanje s istaknutim akterima predratnoga političkog života i uključivanje u rad radikalne, revolucionarne grupacije, studij prava u Pragu, balkanski ratovi, uredništvo i djelovanje u *Slobodi*, odlazak u Prag (susreti s istaknutim političkim ličnostima u Zagrebu i Beogradu...), sarajevski atentat, povratak u Dalmaciju, uhićenje i tamnica. Treći je dio najopsežniji i ima 26 nejednakih poglavlja. Odčitano iz semantike naslova, *Polomljena koplja* otkrivaju razloge razočaranja glavnoga junaka, ali i cijele njegove generacije, što će ga – ne uspijevajući se osloboditi promašenosti, kao ni etikete "srpskog špijuna" s urotničkim namjerama, na kraju natjerati da napusti otok i vrati se – u Beograd!

Bartulovićev roman poznat je u dvije inačice. Za razliku od izdanja iz 1929., izdanje iz 2003. godine⁵ kompozicijski je podijeljeno u pet poglavlja: I. *Povratak*; II. *Jutarnji zanos*; III. *Izviđanja i čarke*; IV. *Baškarenja na lovorikama*; V. *Polomljena koplja*. *Povratak* je građen od četiri dijela, *Jutarnji zanos* od 14, *Izviđanja i čarke* od 16, *Baškarenja na lovorikama* od 19, a *Polomljena koplja* od pet dijelova. Uspoređeno s izdanjem iz 1929. godine, novo izdanje znatno je prošireno, i opsegom i sadržajem, a nastalo je na temelju autografa što ga je Bartulović pisao u ratnomu Splitu. Pod stalnim strahom od neizvjesne sutrašnjice Bartulović rukopis nije uspio zgotoviti. U njemu su

⁵ Niko Bartulović, *Glas iz gorućeg grma*. SKD Prosvjeta, Zagreb, 2003. (Priredio Čedomir Višnjić)

ostala nedovršena mnoga mjesta, popraćena tek sugestijama kako ih razriješiti uz pomoć izdanja iz 1929. godine. Iako se priređivač držao autorovih uputa, u romanu je ostalo još praznina vidljivih u nelogičnoj numeraciji poglavlja, tekstualnim razlikama na pojedinim mjestima te brojnim stilskim interventima i preinakama.

Razlike između dviju inačica romana, osim opsegom, uočljivije do izražaja dolaze u brojnim sadržajnim prošircima, interpolacijama i preinakama pojedinih poglavlja, a manje u materijalnoj ili stilskoj doradbi. Ne upuštajući se u detaljnu elaboraciju razlika između dviju romaneskih inačica, drugo izdanje romana, *Glas iz gorućeg grma*, iako manjkavo za završno autorsko čitanje, prikladnije je za našu argumentaciju. Dok je prvo izdanje literarnije, kompozicijski čvršće i narativno zgusnutije, novo je izdanje prepuno autobiografskih sadržaja u kojima do izražaja dolazi Bartulovićev ideološki svjetonazor. Više je pozornosti usmjereno na evokaciju i opise događaja, raspoloženja i atmosfera političkog vremena u kojima je njegov junak aktivno sudjelovao, nego na izricanje psiholoških stanja i *prijeloma* što su ih ti događaji izazvali u svijesti i životu junaka romana, u kojemu nije teško prepoznati samoga Niku Bartulovića. Upravo zato roman je percipiran zanimljivijim kao ideološka legitimacija pisca, više nego kao zreo i uvjerljiv umjetnički izraz dramatičnih iskustava i iskušenja jednog nedovoljno povijesno istraženog vremena, kao i uloge pisca romana u njemu. Navedena misao otvara pitanje koliko je autobiografija samoga Nike Bartulovića ugrađena u tekstualnost romana, odnosno koliko ideološki svjetonazor glavnoga junaka može biti ideološka legitimacija samoga Bartulovića. Da navedeno pitanje nije tek teorijska doskočica, razvidno je iz samog predgovora romanu. Pišući ga, Bartulovićev prijatelj i ideološki sudrug Vladimir Ćorović navodi kako je *Na prelomu*, za njega, "roman naše generacije"⁶; one generacije koja je "živela i radila u Dalmaciji, i ujedno – preko jednoga tipičnog našeg gradića – roman svih tih gradova primorja, proživljen u razdoblju otprilike između 1910. i 1925...U njemu, navodi Ćorović, zato i nije teško prepoznati jedan "dio intimne historije", kao što ni u Ivi Tadiću nije teško prepoznati Niku Bartulovića, tim više jer on – nastavlja Ćorović – nije ni "pravio napora da zametne (autobiografski) trag".⁷ Misli slične Ćorovićevima intonacija su i drugih kritičkih osvrtā što ih je roman polučio.

Za Durmana⁸, primjerice, Bartulović se nije uspio izdići iznad dokumenta jednog vremena niti je "dorastao svojim umjetničkim kvalifikacijama za ozbiljan romaneskni rad: uzevši sebe kao centralnu ličnost romana, g. Bartulović nije bio u stanju da se emancipira od ličnih slabosti i da na događaje gleda iz stanovite perspektive... Glavni junak i sva ostala lica zato su stvarana na "isti kalup; tipovi su jednolični i psihološki neuvjerljivi (...), a uz staru tehniku kojom je pisan (...), pojedine situacije i međusobni odnosi lica nemotivirani su".

⁶ Vladimir Ćorović, predgovor romanu *Na prelomu*, SKZ, Beograd, 1929.

⁷ Citati su uzeti iz predgovora romanu.

⁸ Milan Durman, *Roman jednog "karbonara"*. Književnik, III/1930., br. 10, str. 475-477.

Kao "potpuno autobiografski roman", u kojem se u glavnoj ličnosti, u licu Ive Tadića, osjeća i prepoznaje sam autor, za Bognera⁹ je cijeli roman "historija autorova života i njegove ličnosti". U njemu je Bartulović pokušao da na "dokumentaran i stvaran način" plastično iznese čitavo "gibanje i psihologiju ove jugoslovenske nacijsko-nacionalističke omladine, da prikaže njen nesalomivi nacijski idealizam i zanos za ideale nacijskog narodnog oslobođenja". Autor, međutim, nije imao dovoljno "stvaralačke snage da ovu široku koncepciju razradi u svoj temeljitosti i zaokruženosti", pa je roman više "dokument jednog vremena" nego njegova romaneskna slika, značajniji za razumijevanje "kasnijih Bartulovićevih unitarističkih i orjunaških opredjeljenja koja su ga, na kraju, i odvela u četnički tabor".¹⁰

Na suzdržanost i uglavnom negativne ocjene o romanu reagirao je i Barac.¹¹ Bez obzira na "skromne" umjetničke kvalitete romana, kao simpatizer Bartulovićeve generacije u njemu je vidio "nemilosrdnu bilansu što ju je autor iznio o svom životu", nalazeći osnovnu vrijednost i prednosti knjige u rijetkoj "iskrenosti".

Upravo zato, a sve da bismo argumentirali ulogu ideologije u autobiografski¹² impostiranim romanima Nike Bartulovića, prepričat ćemo njihov sadržaj.

3.a) Roman *Na prelomu (Glas iz gorućeg grma)* započinje povratkom glavnog junaka Ive Tadića nakon dvanaest godina izbjavanja kući, na rodni otok. Ozračje brojnih promjena koje su se zbile i koje su ostavile vidljiv trag u duši "nekadašnjeg karbonara" i "cape od mladosti" (smrt roditelja, bratu se izgubio trag u valovima Drine...), nemirom i strahom ispunjalo je njegovu rezignirajuću i bolećivu narav. Iako dolazak nije bio nikome najavljen, samo prepoznavanje na brodu imalo je prizvuk dobrodošlice i spontane radosti. Vijest o Ivinu povratku u mjesto djelovala je kao – čudo!; na obalu je izišlo sve živo kako bi ga pozdravilo. No, umjesto očekivane "mrve stare topline i čari dobrodošlice", slijedilo je gorko trijezjenje: rodna kuća je propala ("*loza što se nadvila nad sularom, razgranala se kroz to vrijeme pa je zahvatila i prozore u nekadašnjoj Ivinov sobi. Kuća se izvana nije mnogo izmijenila, ali se krov ipak nagnuo, a kamene ploče kojima je pokriven, još više popucale. Iskrivila se i škura nad prozorima*"), a dojam posvemašnjega gubitka i razočaranja osnažit će razgovor s tetom, susret s prijateljima iz mladićkih dana te bratom jedne od djevojaka njegove mladosti, koji je protratio mladost u Beču i sada "pijanstvom dokončava" ono što je od života ostalo. Suočivši se s poraznom činjenicom da se "ni jedan kamen nije pomaknuo" za to dugo vrijeme, Ivo zaželi san i samoću. Umjesto njih, pred njime je uskravala prošlost.

Nakon romanesknog preludija, Bartulovićeva nas (autobiografski impostirana) fabula vraća na sam početak životne zgrade glavnog junaka, u dane najranijeg

⁹ Josip Bogner, *Iz života jedne generacije*. Riječ, XXVI/1930., br. 29, str. 10-13.

¹⁰ Krešimir Nemeč, *Niko Bartulović*, u: *Povijest hrvatskog romana II*. Znanje, Zagreb, 1998., str. 113.

¹¹ Antun Barac, *Roman o našoj generaciji*. Riječ, XXVI/1930., br. 48, str. 26-27.

¹² Cvjetko Milanja, *Roman kao autobiografija*, republika, br.5-6, 1981., str. 454-473.

djetinjstva. Njegov Tadić je – otkrivamo iz perspektive sveznajućeg naratora i pripovjedača u trećem licu – najstariji u obitelji priprosta i bogobojazna oca. Uz majku, porijeklom iz Dalmatinske zagore, u obitelji su još i sestra, kasnije s mužem otišla u tuđinu, te brat, kojega će Bartulovićev Ivo “zavesti” svojim idejama i kojemu će se u ratnom metežu izgubiti trag. Kao darovito dijete, već s pet godina znao je pisati, prvi je razred preskočio i odmah upisao drugi, pa mu je obitelj namijenila – svećenički poziv. Sa stipendijom koju je dobio uz pomoć lokalnog svećenika, Ivo odlazi u Split na školovanje. Tamo se zadržava dvije godine jer je samostanski boravak u njemu “budio nemir, neko neodređeno nezadovoljstvo, neku melanholičnu čežnju”. Kako knjige u “sjemeništu nisu odgovarale njegovu duhu”, “temperamentnoj osjetljivosti” i “sklonosti beskonačnim tugama i neobjašnjivim samotovanjima”¹³, povratak na ljetne praznike bio je prijelomnica u njegovu životu. Zaljubio se u malu Doru (čuvši je kako govori “koji lipi popić“!), preživio zanos prvog poljupca i ljubavnog ushita, pa se u Split vratio bez radosti. Sputan u mantiji i svjestan da ne može biti svećenik, s prijateljima je uredio da ga otjeraju iz samostana. Ostavši bez stipendije, a na razočarenje roditelja, morao je ostati kod kuće i primati privatnu poduku. Samostalno učeći i pripremajući se, Ivo je u Split (“bučni i šaroliki grad”) odlazio po potrebi, pokazujući neskriveni interes kako za književni, tako i za politički život. U gradu s mnoštvom političkih klubova, literarnih i litografskih listova, Ivo se priključio “najradikalnijoj, revolucionarnoj grupi”. Kao “simbolist” po literarnim sklonostima surađivao je u listu *Sunce* (radovi mu se odlikovali “izrazitošću stila, toplinom poezije i smionošću u mislima”), sudjelovao u demonstracijama te doživio i nekoliko sentimentalnih avantura. Nakon što je položio maturu i vratio se u Starigrad, Ivo odlučuje upisati studij prava u Pragu.

U Ivinoj mladosti, kako sugerira evokacija sveznajućeg pripovjedača, Starigrad je bio mjesto s dosta studentske i školske omladine. Cijeli se društveni i kulturni život mjesta odvijao u Čitaonici, a uz tamburaški zbor djelovalo je diletantsko kazališno društvo s prigodnim predstavama. U političkom smislu, u Čitaonici su se vodile žučljive borbe narodnjaka protiv talijanaša. U godini mature Bartulovićeve Ive, sugerira dalje fabula, zbio se krupan politički događaj koji je imao znatan odjek u starigradskoj sredini. Bio je to Žerajićev atentat na Varešanina. Cijela starigradska tadanja napredna omladina pozdravila je taj čin. Proslavu sv. Roka, patrona mjesta, omladinci su iskoristili za iskazivanje potpore Žerajićeve činu, prigodom čega je Ivo održao “nezapamćen govor”, a održana je i predstava *Zrinskog*. Bio je to znak pobjede karbonara, kojima je Ivo pripadao.

Posebno oduševljenje u Ivinim danima bio je prijateljev poziv da dođe u Split kako bi prisustvovali prolasku prestolonasljednika Aleksandra kroz Split za Crnu Goru. U očima mladoga karbonara i zanesenjaka bio je to događaj koji je izazvao delirij¹⁴ oduševljenja. U “tajnom” odboru za doček bili su O. Tartaglia, T. Ujević i drugi. Iako je

¹³ *Glas...*, str. 34.

¹⁴ *Glas...*, str. 46.

policija pripremila zamku, omladinci su ih preduhitрили i na Sustipanu napravili bakljadu za pamćenje; plamenovima te večeri Ivlina će mladost ostati ozarenom cijeloga života.¹⁵

Omladinski rad u svojoj sredini Ivu je učinio simpatičnim i djevojkama; sanjarske i sentimentalne naravi, zaljubio se u jednu djevojku, pa mu je odlazak u Prag na ispit pao veoma teško, posebno jer se na ispraćaju ta djevojka nije ni pojavila.

Na odlasku u Prag Ivo se u Splitu, s kojim je bio u stalnoj vezi, zadržao dva dana. U dugačkoj narativnoj interpolaciji Bartulovićev sveznajući pripovjedač u političkoj atmosferi grada apostrofira borbe socijalista s ostacima autonomaša, prijelaz "pravaške omladine" i "zakletih mladohrvata" u "jugoslovenske vode" (aluzija na K. Kovačića i dr.), zatim preobrazbu "napredne omladine" i pobornika "sitnog rada" u "fanatične revolucionarce" i entuzijaste i propagatore "politike čina", strastveno konspiratorstvo Tartaglie i pristupanje *Crnoj ruci*, njegov zanos i ushićenost beogradskim "ambijentom četničkih kavanica" itd. Na proputovanju za Prag u Splitu prijatelj ga odvođi u posjet prijatelju i kiparu Roji (koji modelira kip Kraljevića Marka), upoznaje ga s Čulićevom agitacijom po Kaštelima, s Tartaglinim sastavljanjem izvješća o "veličanstvenom izletu zagrebačke omladine" u Beograd, a susreće Bartulicu i Čerinu opsjednuta mišlju kako bi trebalo baciti *lagum* na tu "dronjavu Hrvatsku" ("*zagrebačku i splitsku kaldrmu uprskati mozgovima skotova, koji služe svojim džaletima*"...), u kojim riječima nije teško odčitati intonaciju i sadržaj uvodnika¹⁶ prvom broju *Vihora* iz 1914. godine. Taj Čerinin istup, navodi sveznajući pripovjedač, izazvao je sarkastičnu Ujevićevu eskapadu ("*Vas Čerina, treba postaviti za ministra klanica u budućoj Jugoslaviji!*").

Iako se nije mogao suzdržati na Čerininu eskapadu protiv Zagreba, Ujević je Čerinu podržao u razotkrivanju zagrebačkoga "pravaškog fiškalizma". Nakon što se atmosfera primirila i Tartaglia ispričao dogodovštine s beogradskog izleta, Tadiću je bilo žao što zbog siromaštva nije mogao posjetiti prijestolnicu "slobodne otadžbine". Na istom sastanku donesena je odluka da se pokrene list koji će "ličiti na mitraljez"¹⁷, a zvat će se *Ujedinjenje!*

Na putu za Prag Čerinu, Ivu i Matulinu ispratilo je cijelo društvo. Na brodu za Rijeku Čerina mu isповijeda "o nekoj svojoj fatalnoj ljubavi". U "otuđenoj varoši", kako naziva Rijeku, u kojoj su ga "*vrijedala imena s iznakaženim doćecima*"¹⁸, susreću se s Marjanovićem (koji je bio "*kopča između najmlađe i svoje, masarykovske i naprednjačke omladine*") i Supilom.

Dolazak u Prag – koji će (i) dodatno rasplamsati osjećaje domoljublja u Ivi Tadiću, bio je za njega prvi susret s velikom milijunskom "varoši". Hradčani su mu se

¹⁵ *Glas...*, str. 49.

¹⁶ Usp. Vladimir Čerina, *U gradu cinika*. *Vihor*, I/1914., br. 1, str. 1-4.

¹⁷ *Glas...*, str. 69.

¹⁸ *Glas...*, str. 78.

ukazali kao apoteoza svih ushićenja, posebno kad je u gostionici u kojoj se hranio vidio na zidu, pored Smetaninih slika, i slike Karađorđa i biskupa Strossmayera.¹⁹ Iako mu je nad glavom stalno visjela misao da mora završiti studij i postati neovisan, nije se klonio ni "čulnog života", posebno uznemiren slikom otočnog oproštaja.

U Pragu je Ivo pohađao predavanja iz književnosti, a od susreta poseban je utisak na "mladog karbonara" ostavio susret s Masarykom, "ideologom (političkog) realizma". U isto vrijeme nacionalisti su u Prag iz Beča prenijeli list *Zora*, a naprednjaci *Val*, a oduševljenje među omladinom izazvao je Jukićev atentat na Cuvaja. Prilikom hapšenja omladinaca i sam će dopasti tamnice, zbog čega će Česi pripremiti velike demonstracije.

Nakon što je položio ispit, Ivo se vraća na otok. Za vrijeme izbjivanja na otoku su se dogodile vidljive promjene, koje će nadolazeći balkanski ratovi samo ubrzati; proglašena je mobilizacija, u Splitu policija hapsi Ujevića i Bartulicu, Čerina bježi u Italiju, a događanja među omladinom dramatičira zagrebački sudski proces protiv Jukića, kad vlast kaznama želi uplašiti i pokolebati omladinske redove.

Na takve postupke vlasti, navodi dalje sveznajući pripovjedač, Tartaglia je u *Zastavi* odgovorio napisom *U Hrvatskoj se dižu vješala*, dok se Split, kao središte omladinskih revolucionarnih zbivanja, sve više pretvarao u "mali Beograd".²⁰ Kako bi se kapitalizirala i iskoristila takva raspoloženja među omladinom, Bartulovićev Ivo odlazi u Sloveniju, gdje su ga se posebno dojmili susreti s Cankarom, Župančičem, Jenkom i drugim aktivistima.

Treći dio romana odvija se na otoku; stara je Čitaonica zatvorena, žandarmerija uhićuje karbonare koji potajno odlučuju pokrenuti list kao odgovor na zabranu sokolskog sleta i predstave *Majka Jugovića*. Iako pod prismotrom vlasti, prvi se broj *Osinca* – sa strelicama uperenim protiv Beča i autonomaša – pojavljuje i brzo biva razgrabljen, a Ivo dobiva poziv da dođe u Split i preuzme uredništvo *Slobode*. U središtu svega "nacionalnog rada omladinaca na primorju", u Splitu su prilike nadasve složene, a karakterizira ih evidentna napetost između Beča i Beograda te obezglavljenost hrvatskih političkih stranaka. U neskrivenom otporu Monarhiji Splićani se, apostrofira pripovjedač, posvuda nameću ekavštinom, Roje se glasno legitimira Srbinom i stalno ističe srpski paviljon u kojem se "mogao pokazati svijetu na međunarodnoj izložbi". U Splitu Ivo izbliza upoznaje širok krug mladih revolucionara spremnih za akciju, a stranice *Slobode* koristi kako bi na svaki način isticao uspjehe Srbije, polemizirao s klerikalcima i sl. O kakvom je zanosu i oduševljenju riječ svjedoči i činjenica da su karbonari Ivinj sestri prilikom udadbe poslali krokanat u obliku kule, sa srpskom trobojnicom na vrhu!

¹⁹ Na isti način kao što je na zid gostionice stavio slike Karađorđa i biskupa Strossmayera jednog pored drugoga, tako je u *Bijednoj Mari* u stihovima povezao cara Dušana i kralja Tomislava, držim s jasnom ideološkom namjerom!

²⁰ *Glas...*, str. 117.

Na skorom putovanju u Prag Ivo je trebao posjetiti Zagreb i Beograd. Iako na proputovanju u Rijeci nije uspio susresti Čerinu ("otputovao u nepoznatom pravcu"), susret sa Zagrebom nije mogao proći bez priziva Čerinine kletve o "gradu cinika". Zasmetat će ga u njemu "bacil" mržnje i "nepovjerenja prema Srbima", naglašeni klerikalizam, premda će priznati da dojam o Zagrebu ne bijaše nepovoljan i da nije "bez predispozicija za revolucionaran otpor". S uvjerenjem da baš u Zagrebu treba napraviti središte otpora protiv Monarhije, Ivo je krenuo u Beograd.

Prvi susret s tлом "oslobođene otadžbine" u "slavenofilu od rođenja", kako ga legitimira pripovjedač, izazvao je silno uzbuđenje. "Meka i Jeruzalim" slobodne države učinila mu se u pjesničkom ushitu poput "ubojne đemije".²¹ Prijatelji koji su ga dočekali pokazali su mu noćni Beograd i upoznali ga s drugovima koji su spremali "najsmionije planove". U Beogradu – "obećanoj zemlji svojih pjesničkih ideala"²²– Ivo upoznaje brojne istaknute pojedince, članove udruženja *Ujedinjenje i smrt* koji ponosom i "bezimenim žrtvovanjem" ispunjavaju njegovu mladu dušu. Premda su predjeli Srbije Ivi i njegovoj generaciji predstavljali "odlomke epopeje"²³, nije se mogao prepustiti tonovima rezignacije i svojevrsnog razočaranja, opravdavajući to dojmom da "se Beograd žrtvuje za nas".²⁴ Zanosni dojam još više će učvrstiti susret s pukovnikom Mihajlovićem, kojemu će Ivo biti predstavljen kao "Sibin i Ujevićev zemljak", s Petkovićem Disom, B. Popovićem i drugima. Prepun dojmova i ushićenosti odlazi u Prag.

Međutim, dojmove sa susreta u Zagrebu i Beogradu prekinut će smrt "ideologa unitarizma" J. Skerlića ("zgranut od te nenadne smrti!"), atentat na Skerlecza te sarajevski pucanj!

Nakon što je policija novačenjima i hapšenjima kanila zastrašiti mladež, Ivo se odlučuje na povratak u Dalmaciju. Na putu kući u Zadru susreće gomilu "klerikalne i autonomaške fukare", a pravo razočaranje čekalo ga je u Splitu, gdje ga pred brodom uhićuje jedan od mještanskih lešinara s "crnožutom trakom oko ruke". Zajedno s mnogim generacijskim omladincima i Bartulovićev junak završava u tamnici.

Četvrti dio *Baškarenje na Iovorikama* (u *Na prelomu* pod naslovom *Polomljena koplja*) odvija se u Starigradu. Probudivši se nakon nemirne noći, u kojoj mu je prošlost iskršavala sa svim pojedinostima, Bartulovićev junak odlučuje razgovarati s rođakom. I njega je, baš kao i nestaloga brata, "zarazio" svojim djelovanjem. Iz pripovjedačeve interpolacije doznajemo da je Petar proživio teški brodolom, nakon kojega se dugo nije vraćao kući. U mjestu se pojavio iznenada, izazivajući s prijateljima nevolje, zbog kojih je i zatvaran - od "onih Ivinih"! On Ivi prigovara da je obmanuo generaciju, na kojoj je policija i žandarmerija ("od koje je do jučer očekivao spas") pokazala svoje

²¹ *Glas...*, str. 215.

²² B. Donat, *Politika hrvatske književnosti...*, str. 133.

²³ *Glas...*, str. 226.

²⁴ *Glas...*, str. 232.

pravo lice. Pod teretom mučnih misli Ivo obilazi grad, susreće lica svoje mladosti nestale u "opustjelim dvorištima", "povađenim pločnicima" (...). Pravo trijeznjenje za Bartulovićeva junaka, međutim, nastupa pred Čitaonicom; za "nacionaliste" Ivo je poslan iz Beograda kako bi podržao kandidaturu njihova člana za načelnika, a za don Zanu širitelj masonerije i pravoslavlja. Shvativši u razgovoru s jednim od omladinaca da se ništa nije promijenilo, tek da je na cijeni političko konvertitstvo i obmana, da vlast, oličena u žandaru Đonoviću, u koju su polagali nade, koristi doušničke metode kako bi terorizirala mjesto, razočarani Bartulovićev junak osjeti stid pred vlastitom prošlošću.

Vrativši se kući, Bartulovićev junak odlazi na spavanje. Kako nije mogao zaspati ("živci preosjetljivog povratnika bijahu već i suviše natrpani utiscima"²⁵...), pred očima mu se odvijao film susreta s Čulićem u Splitu na povratku iz Praga. Iz razgovora mu je bilo jasno da u Zagrebu nije nestao *bacil frankovštine*, da se olajava Beograd, da su mnogi doživjeli preobrazbe (Bartulica, Roje...), da se pod vidom unitarizma prikriva hegemonija i Velika Srbija. I sam se Tadić promijenio; godine 1923. pristao je uz *Orjuna* vjerujući da bi se "država doista mogla osposobiti za rješavanje suvremenijih, kulturnih i socijalnih problema"²⁶, odnosno držeći da ona i nije drugo "do li uskrsnuće predratnoga pokreta".²⁷ Stvaranje Hrvatskoga bloka djelovalo je na Ivu uznemirujuće²⁸, kao i spoznaja – stvorena u razgovorima s prijateljima – da su "pridvorci" zauzeli pozicije, da je od "nacionalizma napravljen rasadnik za poltrone", istinski borci i omladinci gurnuti su postrance. Sve to rađalo je gorkom spoznajom o promašenosti mladosti i rezignirajućim priznanjem: "Znam da sam Vas prevario, ali je i svijet prevario mene; zidao sam čudesnu palatu, pa se obreo u kolibici".²⁹

Kako bi rasteretio dušu, u sadržajno gustom solilokviju Bartulovićev junak sve to ispovijeda djevojci Veri, koju je također razočarao i prevario. Ispovijeda joj dvanaest godina života otkako nije pohodio mjesto, otkriva joj nade i klonuća, mučni ratni put, događaje koji su ga uznemiravali, glasno se prisjeća sukoba *orjunaša* i *radićevaca*, harangiranja protiv srpstva, zagrebačkih podvala, sporazuma Radića i Pribičevića i drugih sadržaja koji su se usjekli duboko u njegov život, obilježili mu mladost te razočaranjem i "izvrnutim nadama" opisali njegovu sadašnjost.

Završni dio romana, *Polomljena koplja*, odvija se peti dan nakon Ivina dolaska na otok (u romanu *Na prelomu* treći dan!). Na odmor na otok dolazi prijatelj Franetović;

²⁵ *Glas...*, str. 299.

²⁶ *Glas...*, str. 313.

²⁷ *Glas...*, str. 317.

²⁸ U priznanju Ive Tadića to izgleda ovako: "Već sama ta činjenica što je stvoren Hrvatski blok i što je prvi njegov memorandum upućen Društvu naroda u Ženevi, značila je za mene slom svega zbog čega sam svu tu kalvariju preturio. Svijet smo zapalili da mu dokažemo da nismo *tri* već *jedno*, - grdio sam i sve oko sebe, - a sada ne damo ponovno mira tom svijetu, da mu objasnimo da nismo *jedno* već *tri*". U knjizi: *Glas iz gorućeg grma*, str. 346.

²⁹ *Glas...*, str. 326.

kao i junak romana, i on je prošao težak put. Razgovor između dvojice prijatelja vodi se o sudbinama predratnih omladinaca, poginulih drugova, o ciničnom odnosu vlasti prema zaslužnima. Takav ga odnos, međutim, nije pokolebao (sklonio se u Ohrid u školu), za razliku od Ive koji se teško nosio sa spoznajom o posvemašnjoj laži poslijeratnog života, koju će susreti sa splitskim prijateljima, *nepokolebivim crnorukcem* (Tartagliom), Mladineom i drugima još više potencirati. Sve ono što "nije kosovski amanet" za njih će biti i ostati "izdajstvo otadžbine i đavolji izum"; "glavno da je Jugoslavija, sve ostalo je dim"!

Premda ne može izbrisati osjećaje promašenosti, Bartulovićev je junak bio uvjeren kako krv "koja je zalila brazde ne može biti utaman". Stoga odlučuje sazvati zbor. No umjesto "pomirenja" i razumijevanja dolazi do sukoba, Ivo doživljava neuspjeh, ispraćen pogrđnim povicima o podvali, izdajstvu i sl. Vidjevši da "ni među bijelima ni među crnima" za njega nema mjesta, odlučuje se na konačan povratak, zadovoljan (tek) jer se pomirio s rođakom, s grobovima roditelja i konačno raskrstivši s ljubavnim iluzijama. U takvom raspoloženju sustiže ga vijest o smrti djevojke Anice, jedne samozatajne iz njegove "sunčane generacije". U metonimiji njezina odra Bartulovićevu junaku se ukazuje cijela "pregažena generacija", pa epitaf koji joj ispisuje strukturira kao epitaf cijeloj generaciji i sebi samome.³⁰

Tom slikom-epitafom roman i završava. Oslobođen svih nedoumica – i društvenih i osobnih – junak Bartulovićeva romana Tadić – kako zaključuje Donat – "odlučuje napustiti svoje rodno mjesto koje ga opija ljetnom svježinom; pisac kao da je slutio svoju sudbinu, put koji je nesmotreno odabrao i koji ga je zbog vjernosti apstrakcijama odveo na stranputicu ne samo povijesti nego i osjećaja plemenske pripadnosti na koju su se upravo ti njegovi navodni istomišljenici toliko i pozivali".³¹ Sudbina glavnog lika na taj se način preobražava u ključ razrješenja sudbine generacije,

³⁰ "Sutra ćemo sa Anicom da ispratimo na groblje sve što je činilo naše radosti, - pisao je dalje, - cijelu našu mladost i sva sunčana ludovanja. Ispratit ćemo mirise i zvukove, borbe i pobjede, jutarnje sastanke i jutarnje ljubavi... Divno se živjelo u tom jutru!... Anica je promakla kroz život kao dašak peluda, ali naša mladost je projurila svijetom kao da je buktinja kojom se razgoni oluja. Varnice su vijorile za njome kao raspletena kosa, a sva lica bijahu okupana u krvi njenog plamena...Možda mi zaista nismo učinili ništa, i možda to što smo ostavili nema nikakvog značenja. Ali oko koje je ugrabilo samo jedan tračak tog svitanja, neće ga zaboraviti nikada. Možda je sav svijet naših misli bio tlapnja, na naš cilj razočarenje; ali buktinja kojom smo poletjeli, osvijetlila je sve kud je stigla i ogrijala sve čemu se približila. Prije tog jutra ne bijaše lako ni živjeti; a za čim se jurilo nakon njega?!..."

"Da su bar kola prešla preko nas čvrsto i smrvila nas do kraja!... Ili da su nam bar pregazila savjest i osjećaje, kao što su nam pokidala nerve i zamorila zglobove! Ali sve želje su još tu, a uz svaku je po neka sumnja... Kao da je neko podmetnuo pod nas bombu, razletismo se u paramparčad. Ima nas što se lomatamo i dalje, ali ne znamo ni sami kuda spadamo. Nalazimo se u stotinama tabora, - nejbesspravnijih i najbezbnadnijih, - i nigdje ne unašamo nego sumnju...Da smo skupa, od pustog jada bismo razderali najprije jedni druge. Zato i nema više uzdah za prošlost. Poruši, poravnaj, - eventualno i popluj, pa dalje! Brisati, pa iznova!..."

³¹ Prema: Branimir Donat, *Niko Bartulović hrvatski pisac...* U knjizi: *Politika hrvatske književnosti, književnost hrvatske politike*. MH, Zagreb, 1998., str. 143.

a roman pak u ključ za razumijevanje složenih ideoloških odnosa društvenog vremena koje su determinirale njegovu sudbinu.

3.b) Drugi Bartulovićev roman, *Moj prijatelj Tonislav Malvasija*³², pojavio se 1940. godine. Za neke možda i bolji i uspješniji³³ od prvoga romana, svojom je autobiografskom impostacijom i faksijskom dimenzijom, mišljenja smo, zanimljiviji za razumijevanje i osvjetljavanje društvenih događanja u Splitu uoči raspada Monarhije i životnih okolnosti samoga pisca, nego kao roman jedne sudbine, koliko god ona bila pitoreskna, kao što je to sudbina Tonča Malvasije.

Na samom početku pripovjedač, sam Bartulović, otkriva razloge koji su ga potaknuli na pisanje: *“Prvi put sam došao u vezu sa njime po profesionalnoj dužnosti i u jedan mah doznao o njemu bezbroj stvari, tačnih i izvitoperenih. Pred sudom, za vrijeme pretresa što se vodio protiv njega, na tužbu njegove ljubavnice, Marjete Grego, zbog zlostavljanja i pokušaja ubistva, Tonči Malvasija, koji je iz istražnog zatvora izveden pred sudije pod udvostručenom stražom, izvukao je najednom odnekuda nož i sa pet kasapskih uboda na mjestu je ubio. Nije teško zamisliti kakvo je zaprepašćenje izazvao taj slučaj u čitavoj varoši i kakva se rijetka senzacija javila za novinare. Ispred pet sudija i četiri naoružana žandarma, u carskome sudu i na očigled tolikog naroda, pa zaklati ženu kao pile!”...³⁴*

Taj je događaj, nastavlja pripovjedač, zasjenio ostala zbivanja, pa i one stalne napetosti između Srbije i Austro-Ugarske, *veleizdajničke procese* i dr. Kako je riječ o događaju koji je golicao znatiželju čitatelja, pripovjedač i Jerko Čulić, jedan od stvarnih aktera prijeratnih omladinskih zbivanja, u lokalnim su se novinama nadmetali tko će ispisati više “najfantastičnijih pojedinosti” o Malvasijinoj ličnosti i njegovim doživljajima, zanimljivima kao “najsenzacionalniji kriminalistički roman”. Kao i svaka senzacija, i ova je, objašnjava pripovjedač – logikom burnih povijesnih zbivanja – brzo pala u zaborav, posebno kad je sarajevski atentat nagovijestio krvavo kolo dramatičnih zbivanja. Austrijskoj raspadajućoj monarhiji, “staroj bludnici” u tekstovima Bartulovićeve generacije, bio je to povod za nesmiljeni obračun s tadašnjim omladincima. Odjednom su se “iza brave” našli “i reporter i njegov drug, a s njima “i još nekoliko stotina nacionalno obilježenih ljudi iz Splita, i cijele Dalmacije”.

Reporterskim stilom i bez većih narativnih opterećenja opisujući što se dalje zbivalo, pisac – usto oboružan naknadnim iskustvom odmaknute i nadmoćne vremenske perspektive – otkriva da ih je put vodio u šibensku tamnicu. Tamo “*Jerko Čulić, Oskar Tartalja, Ivo Andrić*³⁵ i pisac činili smo grupu za sebe. Vezale su nas iste

³² Niko Bartulović, *Moj prijatelj Tonislav Malvasija*. Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon d.d., Beograd, 1940.

³³ Stanko Korać, *Hrvatski roman između dva rata 1914.-1941*. Rad JAZU, knjiga 333, Zagreb, 1963., str. 700.

³⁴ *Moj prijatelj...*, str. 1.

³⁵ O navedenoj zgodi Andrić je ostavio literarno svjedočanstvo u priči *Prvi dan u splitskoj tamnici*. Vidi: *Pobeda*, VI/1926., br. 15, str. 3.

godine, saradnja u revolucionarnoj omladini, prvi literarni pokušaji i pisanje u omladinskim listovima. Sa Čulićem i Oskarom znao sam se još iz srednje škole, bili smo iz istog kraja i već davno smo se osjećali kao braća. Ali Andrić je bio Bosanac i, ma koliko da smo se znali iz zajedničkih listova, nismo se lično upoznali, niti smo išta znali o tome, da se nalazi u Splitu. Kasnije nam je pričao, da se osjećao slab, pa mu je Vlade Čerina dao pismo za Vladu Matošića, da se oporavi negdje na primorju i da se usput skloni ispred očiju zagrebačke policije, koja je, nakon sarajevskog atentata, vrebala na sve omladince. Nije se međutim još dobro ni okrenuo u Splitu, kadli planu rat i zaredaše hapšenja. Ja, koji sam pod sumnjom saučesništva u atentatu, bio zatvoren desetak dana ranije i svakog dana očekivao da me puste, našao sam se jednog jutra okružen samim drugovima i poznatim licima, ali ne na slobodi, već u tamničkom dvorištu. Zatim su punih pet dana kuljali hodnici od novih gostiju, a kad se već činilo da je mjera prepuna, spazih jednog jutra, kako u ćeliju do moje, uvode stranog i pomalo zbunjenog mladića, koji me je vrlo podozrivo pogledao kad su ga proveli pored mog prozora, uvjeren da, onako neobrijan i iza ovakvih rešetaka, ne može da se nalazi drugi, nego vrlo opasan razbojnik. Taj novi bio je Ivo Andrić".³⁶

Novi element koji će i dodatno dramatizirati okolnosti pripovjedačeva šibenskog zatočeništva bio je susret s "junakom" novinske priče – Malvasijom! Iznenadenje i čuđenje ubrzo se pretvorilo u strah, posebno kad im je priprijetio riječima da nije morao napisati da je "Marjeta prostitutka", da je imala na "tucete ljubavnika", da je on "Lombrozov tip" i objekt "za kriminalne muzeje". No, osim zajedljivih riječi, idućeg dana nije bilo ničega, pače neka simpatija i razumijevanje! Kako bi "argumentirao" taj osjećaj solidarnosti u "zajedničkoj nesreći", pripovjedač-Bartulović se prisjeća jednog od prizora kada su sprovedeni šibenskim ulicama, praćeni "zidom od bajoneta". Tada je prvi put doživio demonstracije "patriotske rulje" (kazano, dakako, s mjerom ironije) protiv "srpskih plaćenika". Istu atribuciju Bartulović koristi i u pripovijetci *Izdajstvo Ilije Berića*, kojoj su motiv i kolorit također posuđeni iz ambijenta šibenske tamnice! Tom prigodom Malvasija se glasno usprotivio bacanju kamenjem, a jednim od kamenja pogodio je "jednog trbonju" – u piščevu zajedljivu, ideološki obojenu komentaru "mora da je fratarski noncuo"³⁷ – preuzimajući rizik da dopadne "škurice"(tamnice).

Nakon šibenske tamnice put ih je, slijedi iz romana, vodio u Split – "predragi grad", u kojem je na svakom "uglu utisnut po neki trag naše burne mladosti". Iako je vlast zabranila doček, na obali se okupilo mnoštvo naroda praveći špalir – "izdajnicima otadžbine" i "srpskim plaćenicima". Premda je bila noć, pripovjedaču nije mogao promaći osjećaj solidarnosti koji je vidio na njihovim licima: "A baš taj muk padao je kao melem na našu neizvjesnost i ulijevao nam snage, više nego li da nam je priredena najbučnija manifestacija. Ma da smo, u polumraku, jedva mogli da razabiremo po

³⁶ *Moj prijatelj...*, str. 10 i dalje.

³⁷ *Moj prijatelj...*, str. 21.

neko poznato lice, osjećali smo da su sve oči uprte u nas i da iz njih zrači toliko razumijevanja, odlučnosti i saučešća, kao da nam čitava ta dva crna zida sputanih ljudskih srdaca i misli, u najvećoj jednostavnosti dovikuju: "Svi smo sa vama i svi vjerujemo u jedno!" A pošto smo nas trojica, zbog Malvasije, bili već toliko zaostali da smo išli gotovo izvan povorke, praćeni dvojicom žandarma, oči Splita bile su još jače uprte u nas, a naročito u mene koga su svi poznavali, pa su me pratile sa još većim sažaljenjem, kao da u tom prizoru hodanja ruku o ruku sa jednim od najozloglašnijih prestupnika u zemlji, vide vrhunac našeg stradanja i našeg poniženja".³⁸ U toj gomili začuo je Malvasijino pitanje: jesu li to naši?

Kao u kakvoj novinskoj reportaži, bez retardacija i za priču nužnih digresivnih elemenata, put je zatvorenike vodio u Rijeku, potom u Maribor. Tamo su zatvorenici odvedeni kako bi se protiv "zarobljenika iz Srbije" stvorilo ratničko raspoloženje, a cijelim putem pratio ih je i Malvasija, čije im je zatvoreničko iskustvo bilo od koristi.

Naime, kako je pripadao "običnim zlikovcima" a ne "veleizdajnicima", Malvasija je u tamnici uspijevao – izvještivši se zatvorskim trikovima – saznati mnoge vijesti i biti jedina veza "političkih zatvorenika" s vanjskim svijetom, a u brojnim situacijama postavljao se i kao njihov zaštitnik.

Rasplet priče vremenski se odvija nakon amnestije, kad su mnogi politički zatvorenici bili pušteni, ali ne i sam pripovjedač. Osuđen na pet godina robije, s Malvasijom je i dalje morao dijeliti svakodnevicu, sve dok ovaj nije poslan na novo *promatranje*. Tada prekinuti odnos nastavlja se četiri godine poslije, nakon oslobođenja, u Splitu. Pripovjedač, nekadašnji zatvorenik sada je upravitelj splitskoga kazališta i istaknuta društvena i politička osoba. Da zaplet i iznenađenje bude veće, u Splitu se našao i Malvasija. Njega zatvor nije bitno promijenio nego je nastavio i dalje živjeti životom "ljudskog egzemplara", zbog čega će se nerijetko pozivati na njihovo poznanstvo. Kako nije bila riječ o većim prijestupima, pripovjedač će mu "otkupljanjem grijeha" nastojati izraziti makar djelić zahvalnosti za sve čime ga je "zadužio" u teškim trenucima zatvorske sudbe.

Realiziran prevlašću reportažnoga feljtonskog stila, *Moj prijatelj Tonislav Malvasija* roman je u kojem je ideološki svjetonazor pripovjedača i likova koji čine njegov životni ambijent prisutan na više načina: i u ideološkoj motivaciji romana, ali i u opisima atmosfere, u evokaciji likova, u njihovoj karakterizaciji (s prevagom atributa ideološke intonacije), u refleksijama. Mnoštvo je razloga za ustvrditi da je i pisan s ambicijom da (dodatno) legitimira svjetonazor svoga pripovjedača, samoga Bartulovića, i osvjetli ideološku pozadinu u događanjima vremena u kojemu su on i njegova generacija imali značajan udjel.

4.) U oba romana Nike Bartulovića – koje smo svjesno prepričali opširnije – ideološki su naglasci, vidljivo je, i tekst i kontekst. Rijetke su stranice iz kojih, više ili manje primjetno, ne izbijaju na vidjelo sadržaji ideologije koji ga legitimiraju, bilo da

³⁸ *Moj prijatelj...*, str. 24-25.

ih izražava izrijekom, bilo da ih artikulira na različitim razinama tekstualnosti i u različitim pripovjedačkim praksama. Ideologijom su ispremežene brojne refleksije, slike, komentari i asocijacije Bartulovićevih autobiografski impostiranih romana, a ideologija – a riječ je o ideologiji monarhističkog i integralističkog jugoslovenstva (orjunaštva) – njihova je dominantna odrednica i najdublja legitimacija autora, bez obzira je li “skriven” u liku Ive Tadića (*Na prelomu*) ili pak u sveznajućoj pripovjedačkoj svijesti (*Moja prijatelj Tonislav Malvasija*) koja raspoređuje sadržaje i uvjetuje njihov semantički potencijal.

5.) S uporištem u životu i sudbini samoga Bartulovića, ideologija je premrežila unutarnji ustroj i karakter romana i snažno je utisnuta u njihov književni diskurs, pa se može govoriti da je njihova dominantna perspektiva. Kao takva motivirala je fabulu, glavne i sporedne likove, atmosferu i kolorit, spisateljske postupke. Nije stoga pretjerano reći da su romani i pisani kao afirmacija i za potrebe ideologije koju je Bartulovićev junak (i junaci) držao svojim najdubljim opredjeljenjem, svjetonazorom i životnom praksom. Budući da je Ivo Tadić zapravo drugo lice samoga Bartulovića, razumljivo je onda zašto su romani, zahvaljujući linearnosti svojih diskurzivnih praksa i narativnih strategija – rječitiji kao eksplicitna ideološka legitimacija samoga Bartulovića, koja krije ključ rješenja njegove životne zagonetke i njegova “ispadanja” iz hrvatske književne povijesti, nego kao prava književnost. Zaključno možemo reći da su ideološki razlozi u Bartulovićevoj autobiografskoj narativnoj strategiji postali nadomjestak estetskim razlozima, prema kojima, barem jednim dijelom svoga rukopisa, može pretendirati na novo čitanje i književno prevrednovanje. Za razliku od ideologije kojom se legitimirao (i kojom je determinirao svoje romane), koju iz današnje perspektive i današnjih raspleta doživljavamo kao protunacionalnu i protuhrvatsku!

IZVORI

Bartulović, Niko, *Glas iz gorućeg grma*. SKD Prosvjeta, Zagreb, 2003. (Priredio Čedomir Višnjić)

Bartulović, Niko, *Moj prijatelj Tonislav Malvasija*. Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon d.d., Beograd, 1940.

LITERATURA

Andrić, Ivo, *Prvi dan u splitskoj tamnici*. Pobjeda (Split), VI/1926., br. 15, str. 3.

Barac, Antun, *Roman o našoj generaciji*. Riječ, XXVI/1930., br. 48, str. 26-27.

Bogner, Josip, *Iz života jedne generacije*. Riječ, XXVI/1930., br. 29, str. 10-13.

Čerina, Vladimir, *U gradu cinika*. Vihor, I/1914., br. 1, str. 1-4.

Ćorović, Vladimir, *Na prelomu* (predgovor), SKZ, Beograd, 1929.

- Donat, Branimir, *Niko Bartulović hrvatski pisac – apologet Orjune i četničke ideologije*. U knjizi : *Politika hrvatske književnosti, književnost hrvatske politike*. MH, Zagreb, 1998., str. 107 i dalje.
- Durman, Milan, *Roman jednog “ karbonara “*. Književnik, III/1930., br. 10, str. 475-477.
- Korać, Stanko, *Hrvatski roman između dva rata 1914.-1941*. Rad JAZU, knjiga 333, Zagreb, 1963., str. 700.
- Maroević, Tonko, *Književnost otoka Hvara. Otok Hvar*. Monografija, MH, Zagreb, 1995., str. 416.
- Milanja, Cvjetko, *Roman kao autobiografija*, republika, br.5-6 , 1981., str. 454-473.
- Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana II*. Znanje, Zagreb, 1998., str. 113.
- Vaupotić, Miroslav, *Časopisi 1914-1963*. U zborniku: *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*. Stvarnost, Zagreb, 1964., str. 799.

SUMMARY

Ivan Bošković

IDEOLOGY AND AUTOBIOGRAPHY IN NIKO BARTULOVIĆ'S NOVELS

Niko Bartulović is nowadays a completely forgotten writer. Although he is the author of two novels, two plays and several collections of short stories, he is nowadays only a parenthetical fact in historiography overviews. He is usually not even mentioned in histories of literature and handbooks, and when he is, it is frequently without significant cultural and literary pretensions. Only occasional studies, commentaries and critical evaluations deal with his work which was once the focal point of interest, and is now covered by the dust of literary oblivion, under-researched and undervalued. The reasons for this are complex. Besides those that relate to the limited literary value of his work, they are also partly the result of Bartulović's political work – radical integralist ideology of monarchic Yugoslavism and his later apologies of the Chetnic movement, and partly the result of the fact that the greater part of his work (not only literary) is connected to Belgrade and as a result of this he became an 'exclusively Serbian author'.

Key words: *ideology, Yugoslavism, Chetnic movement, autobiographical novel, narrative perspective*